

POLAZIŠTA

OTKRIĆE NJEŽNOSTI

Azra Ljumanović

SUVREMENO TEOLOŠKO RAZMIŠLJANJE

Teško je danas izgovoriti riječ „nježnost“ i pokušati o njoj govoriti u svezi s Bogom, a da se čovjek odmah ne nađe suočen s dvije poteškoće: prvo što mu postaje jasno jest sama poteškoća kako, na koji način progovoriti o toj zbilji, a drugo što mu se otkriva jest činjenica da ljudi govor o nježnosti i govor o Bogu kao o nježnome teško povezuju, kao da se time Bogu pripisuje nešto što mu izvorno ne pripada. Interes za tu zbilju možda još i postoji, ali prva poteškoća „neizrecivosti“ gura ga u sjenu. Temeljno je pitanje koje se postavlja, smijemo li onoga koga zovemo Bogom dovesti u vezu s nježnošću?¹

Bog i nježnost

Čini se da odgovor na to pitanje leži negdje na području iskustva; i to usporedbe između čovjeka i njegove ljudske nježnosti te naravne potrebe za njom i iskustva Boga i njegove božanske nježnosti kao čistog dara. To znači da je potrebno usporediti jedno općeljudsko iskustvo nježnosti kao izvorne ljudske vrline sa biblijskim iskustvom nježnosti kao čistog dara Božje milosti. Možda su upravo smjelost jedne takve usporedbe i posljedice koje mogu iz nje proizaći za čovjekov odnos prema Bogu i lju-

dima glavni razlozi da se o toj temi jedva nešto govori i piše ili se naprosto šuti.

Prije nego se uđe u samo zbilje, dobro je pogledati riječi koje te zbilje označuju. S jedne strane nalazi se riječ „Bog“ koja spada u velike riječi našeg jezika i označava onog koji jest onaj sasvim drugi, gospodar nebeskih četa, sveti, vječni, nepromjenjivi, sveznajući i svemogućí, veliki stvoritelj svjetova, gospodar povijesti, sudac živih i mrtvih, Bog.² Sve su to imena koja naglašavaju udaljenost koja ga naizgled, dijeli od čovjeka.

Biblija ipak otkriva da taj isti Bog ima i drugih oznaka koje otkrivaju njegovu blizinu s čovjekom. On nije samo daleki Bog nego prije svega pastir svoga stada i otac svih ljudi; otac sirota, udovica, ožalošćenih, obespravljenih i izranjenih. Isus će ga zvati „abba“ što znači „tata, tatice“, a što će otvoriti jedan posve nov pogled na Boga.

No bez obzira na to, čini se da je govor o Bogu i izgovaranje te riječi, a još više životni odnos s Onim koga ta riječ označuje, danas još uvijek popraćen onom prvom slikom. Slika je to Boga koji ima, navodno, tipične muške osobine: udaljen je, velik, pravedan, hrabar i jak,

¹ E. BECK: Nježni Bog, „Svesci“, br. 42, KS, Zagreb 1981., str. 61.

² Isto, str. 61.

tvrd, hladan, smiren i trijezan...³ Ta slika ima svoj korijen u patrijarhalnom društvu opterećenom predrasudama u odnosu na razlike u osobinama koje postoje između muškaraca i žena; društvu koje je mislilo da se ono „tipično muško“ od onog „tipično ženskog“ treba jasno odijeliti⁴ i u skladu s tim organizirati cjelokupni društveni život.

Na drugoj strani nalazi se riječ „nježnost“ koja je danas izgubila svoju vrijednost i posve se razobličila. Kad je riječ o nježnosti odmah se pomišlja na blagost, slabost, plašljivost, uslužnost, poslušnost, dobrodušnost, naglašenu čovječnost, mekoputnost pa čak i mlitavost.⁵ Te bi, navodno, tipične ženske osobine, bile krivo upotrebljene kad ne bi postojale strogost, istina i pravednost odnosno sve one prve osobine.

Nadalje, ako čovjek pogleda u leksikone, naći će puno toga o riječi „Bog“, a vrlo malo ili ništa o riječi „nježnost“. Riječ „nježnost“ se obično povezuje s riječima njega te njegovati, raznježiti, razmaziti, biti mekoputan.⁶ Leksikon teologije i Crkve također ne donosi više osim što upozorava da je ta riječ bliska pojmu „eros“.⁷ Eros kod Grka označava težnju za dobrim, lijepim i moralno uzvišenim. Jedan arhaični grčki mit kojim L. Boff u svojoj knjizi „Nježnost i snaga“ ilustrira izvornu snagu erosa, najbolje tumači značenje tog pojma: „Ustade Eros, božanstvo ljubavi, da stvara zemlju. Prije toga je sve bilo tiho, golo, nepokretno. Sada je sve život, radost i pokret“.⁸

Boff iz toga izvodi da je življeno biće „eros“ – život koji strastveno traži drugi život i radost u življenju, pokret koji potiče i stvara prostor, produbljuje i mijenja.⁹ Eros u klasičnom smislu je snaga koja čovjeku omogućuje da poletno, radosno i strastveno traži jedinstvo sa svim stvarima i bićima koje osjeća oko sebe; on pobuđuje čovjeka da osjeća svoj vlastiti život i tako razumije njegovu vrijednost.¹⁰ Eros je taj koji očovječuje seksualnost.¹¹ Kod Augustina, on označava srce koje je nemirno sve dok se ne smiri u Bogu i silu koja ga vuče k Njemu.¹²

Naša riječ „nježnost“ sadržava manje nego pojam „eros“, ali rječnici našeg jezika upozoravaju da je nastala od imenice „njega“¹³ koja u sebi nosi konotacije, značajne za ovu temu:

brinuti se za nekoga, okružiti ga pažnjom, zaštititi ga.

Nježnost u razdobljima ljudskog života

To što se tako malo podataka može pronaći o toj riječi odražava koliko značenje i važnost pridajemo u njoj označenoj zbilji. A ipak, čini se da ljudsko iskustvo govori da je nježnost jedna velika, ali zapostavljena ljudska snaga koja je prisutna u svim razdobljima ljudskog života.

I djetinjstvo, i mladenaštvo, i zrela dob, i starost imaju u sebi zapretenu nježnost koja uvijek poprima jedno novo lice. Najjasnije se vidi ljudska nježnost i naravna potreba za njom, u odnosu što ga susrećemo između roditelja i djece; posebno u odnosu majke i djeteta.¹⁴ Malo djeteta ne može živjeti bez nježnosti. Ono je poput prosjaka koji je neprestano gladan i žedan majčine ljubavi. Način na koji djeteta prima tu ljubav mi zovemo nježnost. Nježnost je osjećaj što ga majka ima prema svom djetetu koje je posve upućeno na njezinu pomoć u svim svojim životnim aktivnostima; ali ne samo osjećaj nego i djela u koja se on utjelovljuje u majci. Majka djeteta pere, oblači ga, hrani ga, igra se s njime, ali ne bilo kako. Za razvoj djeteta vrlo je važno da majka s njim nježno razgovara,

³ Usp. Isto, str. 61

⁴ Usp. Isto, str. 61

⁵ Usp. Isto, str. 61, te privatni prijevod uvoda u francusko izdanje enciklopedije „Dives in misericordia“ Ivana Pavla II, što ga je napisao Bernard Bro, Les Editions du Cerf, Paris 1980, str. 2.

⁶ „Rječnik hrvatskog i srpskog jezika“, JAZU, dio VIII, Zagreb 1917–1922., str. 274.

⁷ „Lexicon für Theologie und Kirche“, Verlag Herder, Freiburg, 1965., sv. 10, str. 1313 i sv. 3, str. 1038.

⁸ L. BOFF: „Nježnost i snaga“, Svjetlo riječi, Sarajevo 1988., str. 26.

⁹ Usp. Isto, str. 26.

¹⁰ Usp. Isto, str. 25–26; više o tome vidi na str. 25–28.

¹¹ R. HASKAMP: „Dati mjesta nježnosti“, „Sve-sci“, br. 42, KS, Zagreb, 1981., str. 55.

¹² Usp. Isto, str. 55.

¹³ P. SKOK: „Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika“, III, JAZU, Zagreb 1973., str. 529.

¹⁴ R. HASKAMP, nav. dj., str. 56.

da mu se smije, te da sve što čini za dijete čini tako da ga uz put nježno miluje, ljubi, i s ljubavlju gleda. Toplina koja je utkana u nježnom pogledu, riječi ili dodiru, budi dijete u život.¹⁵ Upravo na taj način, obavijeno nježnošću, dijete uči biti samostalno, raste i pomalo se oslobađa potpune ovisnosti o majci, gradeći prema njoj individualni odnos.¹⁶

Drugo razdoblje u kojem nježnost i potreba za njom poprimaju jedno novo lice jest razdoblje mladenaštva i zrelosti. To je vrijeme sazrijevanja u nježnosti prema drugima.¹⁷ Čovjek se sve više počinje odvajati od roditelja kao jedinstvena osoba i počinje doživljavati drugog čovjeka kao biće koje je dragocjeno i vrijedno ljubavi. Čovjek pomalo biva svjestan da tom drugom biću može iskazati nježnost i ljubav te da je od njega može primiti. To davanje i primanje bića odvija se ne na način posjedovanja nego na način nježnosti, darivanjem osoba u slobodi. Ne odvija se sebično, nego iz ljubavi prema drugome, vodeći računa o njegovoj zrelosti i karakteru.¹⁸ Tako nježnost, među onima koji se vole, ostvaruje jedinstvo.

Međutim, u tom razdoblju čovjek postaje svjestan još nečega što je vezano baš uz njegovu ljudskost; postaje svjestan da na neki način nikada neće odrasti bez obzira na postignutu određenu zrelost.¹⁹ Naročito u teškoćama i krizama života, čovjek postaje svjestan da je, kolikogod bio samostalan i odrastao, u sebi zapravo malen, slab i nemoćan, potreban nekoga na koga će se moći osloniti u životu i pred kojim neće morati uvijek biti jak i hrabar nego onakav kakvim se osjeća. Postaje svjestan da mu je potreban netko tko će se približiti njegovu rastu, razumjeti ga, okružiti ga brigom i pažnjom kao nekoć njegova majka; netko kome će moći iznijeti sumnje o samome sebi i pitanja koja ga muče.²⁰

To razdoblje pokazuje da je čovjeku potrebna nježnost svih ljudi koji za njega imaju neko značenje, a posebno onih koji su mu blizu. Svi bi oni ponekad trebali biti „roditelji“ za njega, razumjeti ga u njegovoj slabosti, bespomoćnosti, ugroženosti i osamljenosti te mu pružiti ljubav koja će ga zaštititi uzdići i nositi.²¹ U tom smislu može se reći da čovjek ostaje dijete za cijeli život, i to dijete kome je nježnost po-

trebna za sazrijevanje kao kisik za disanje.

U starosti, čovjek se na neki način vraća u djetinjstvo. Postaje opet slab, nemoćan, ovisan o drugima, bolestan, a često i duboko sam. Potrebna mu je ljubav koja će se prilagoditi njegovom usporenom ritmu življenja, koja će boraviti uz njega, razgovarati s njim, doticati ga i ljubezno gledati.²² Ako je bolestan, potrebna mu je blizina i nježnost koja će ga više od svega ozdravljati i pridizati. Bolesni i slabi ljudi osjetljivi su na nježnost kao djeca. Ako im nedostaje nježnost, nedostaje im i ljubav.²³

Ljudi koji su na poseban način suočeni s vlastitom slabošću i slabošću ljudi oko njih jesu hendikepirane osobe, osobito one čiji hendikep pogađa njihovu opću sposobnost za komunikaciju. Njihov je život trajno izložen iskušenjima i oni svakodnevno jedu kruh bespomoćnosti, ugroženosti, osamljenosti, a ponekad i očaja. Budući da ih ljudi oko njih nisu uvijek spremni razumjeti i prihvatiti, oni su prisiljeni da nose ne samo svoje nego i njihove slabosti. Tako su potrebni pažnje, zaštite i brige na izvanredan način. Njihova potreba za nježnošću jest kruh svagdanji kako za njih tako i za one koji se za njih brinu.

Iz svega ovoga može se pomisliti da upravo zato što čovjek na jedan način uvijek ostaje dijete i što sazrijeva kroz patnju, nježnost ne smije izgubiti ni u kojem razdoblju svoga života. Ona mu nikada ne postaje suvišna.²⁴ Životno iskustvo različitih ljudi pokazuje da je čovjeku nježnost nužno potrebna za normalan razvoj i za međuljudsku komunikaciju ljubavi, u svim razdobljima njegova života. Čovjek je duhovno-tjelesno biće pa je posve normalno da svoju ljubav komunicira preko tijela; pogledom, dodirom, riječju, mirisom, sluhom ... Nježnost se

15 Usp. Isto, str. 56.

16 Usp. Isto, str. 56.

17 Usp. Isto, str. 57.

18 Usp. Isto, str. 57.

19 Usp. Isto, str. 57.

20 Usp. Isto, str. 57.

21 Usp. Isto, str. 57.

22 Usp. Isto, str. 57.

23 Usp. Isto, str. 57.

24 Usp. Isto, str. 57.

tu pokazuje kao jedan oblik govora ljubavi koji počinje u srcu čovjekovu, a odvija se preko tijela, posredovanjem čovjekovih čula. Cijela ljudska osoba sudjeluje u tom govoru. Njegova specifičnost jest u tome što kroz njega čovjek može ispoljiti svoje osjećaje i duševna stanja, a da nije ograničen samo na riječ ili neka umjetna sredstva komunikacije. Govorom nježnosti čovjek može izreći ljubav i onda kad ju zbog nekog razloga nije u stanju pokazati i to tako da cijelog sebe unosi u svaki izražaj svoje osobe. Cijelo čovjekovo biće progovara za onoga koji ga prima ili mu se otvara. Nježnost se pokazuje kao totalan, univerzalan, duboko ljudski govor ljubavi kojim ljudi komuniciraju zahvaljujući tome što imaju tijelo. Taj govor nije drugo do duhovna intimnost među osobama, a njezin prvi plod je blizina.

Nježnost također pokazuje i ono što je zajedničko svim ljudima u njihovu razvoju, a to je svijest o nesavršenosti, malenosti i slabosti; te o potrebi trajnog rasta i sazrijevanja. Ona ne samo da ukazuje na to nego ujedno predstavlja i jedini pravi odnos prema tome. Nježnost je ta koja podupire slabost, pridiže malenost i potiče rast. Ona je sposobnost i snaga koja ostvaruje jedinstvo ne samo među ljudima nego i jedinstvo čovjeka sa samim sobom.

Biblijsko iskustvo nježnosti u Boga

- Kao što ljudsko iskustvo nježnosti pokazuje njezinu nužnost za život čovjeka, biblijsko iskustvo nježnoga Boga pokazuje to isto. Potrebno je pogledati kakve predodžbe o Bogu i njegovu odnosu prema čovjeku ima Stari zavjet, a kakvu sliku o Bogu u Isusu Kristu objavljuje Novi zavjet, da bi čovjek jasno razumio tu podudarnost.

Može se reći da je starozavjetna slika o Bogu dvokrilna. Jedno krilo te slike čini već spominjani Bog saveza koji se slavi i zaziva kao sudac naroda, pravedan, jak i uzvišen.²⁵ Izraelska kultura bila je tipično muška kultura i društvo kao i religija predvodili su muškarci. Stoga nije čudno da Biblija pokazuje kao Božje osobine one osobine koje i danas važe kao tipično muške.²⁶ No Stari zavjet ne ostaje na tome. To je samo jedan dio slike.

Drugi dio čini slika o Bogu koji nježno ljubi svoj narod kao što majka ljubi svoje dijete, i daleko više od toga. Majčinska ljubav samo je najbliža, ali još uvijek nesavršena analogija čijim slikama Stari zavjet opisuje ljubav Božju.

U središtu Biblije Starog zavjeta je ljubav – i to saveznička ljubav. Bog je prvo i prije svega onaj koji ljubi čovjeka i samo zato jer je takav da ga ljubi, on može biti pravedan, jak i uzvišen. Starozavjetna terminologija jasno ukazuje na narav te ljubavi, na vjernost, sućut, smilovanje, duboko suosjećanje i sigurnost. Bog se prikazuje kao onaj koji se može srditi i za neko vrijeme uskratiti svoju pomoć, ali i kao onaj koji nikada ne može čovjeka zbaciti jer je svoju povijest isprepleo s ljudskom i zapečatio je savezom. Njegov život zadire duboko u ljudski život kao što se život majke slijeva sa životom njenog djeteta.²⁷

Biblija Starog zavjeta (ali i Novog) ističe da je čovjek u odnosu prema Bogu uvijek i samo dijete, kako po svojoj slabosti tako i po svojoj potrebi za Božjom ljubavi. Bez obzira na svoju životnu dob, on za Boga uvijek ostaje njegovo dijete, upućeno na njegovu moćnu pomoć. Kad god se čovjek iznevjeri toj ljubavi, Bog ga ne ostavlja samom sebi i njegovoj rani nego traži i nalazi načina da ga vrati na pravi put i izliječi njegovu ranu.

Bog se angažira za čovjeka i njegova ljubav smišlja novi poredak kad vidi da je čovjek onaj prvotni uništio. Bog se ne mijenja usprkos čovjekovu grijehu i usprkos tome što čovjek mijenja svoj odnos prema njemu. On se pokreće i izlazi iz sebe za čovjeka kao za svoje vlastito dobro.²⁸ Tako pruža čovjeku mogućnost da kroz Njegovu neizrecivu ljubav, onda kad je potpuno izgubljen, može doživjeti da mu je Bog sve oprostio i da ga nije nikada napustio. Tako grijeh na paradoksalan način sudjeluje u najvišoj manifestaciji istinskog poretka, prvog dobra Božjega – njegove milosrdne ljubavi,²⁹ koja

25 Usp. E. BECK, nav. dj., str. 61.

26 Usp. Isto, str. 61.

27 Usp. Isto, str. 62.

28 Usp. B. BRO: „Les Editions du Cerf”, Paris 1980., str. 13.

29 Usp. Isto, str. 13.

se izvodi kroz nježnost. Ta nježnost koju Bog iskazuje čovjeku koji griješi postaje snaga kojom ga oslobađa od grijeha.

Stari zavjet potresno progovara o toj ludoj ljubavi koja je ispoljila svu svoju božansku moć samo da bi joj čovjek povjerovao i da bi se na nju oslonio. Biblija joj daje posebno ime jer je vlastita Bogu i jer daleko nadilazi ljudsku ljubav – zove ju „milosrdem“.

Bog je, dakle, milosrdan – on živi bijedu svoga naroda kao svoju vlastitu bez obzira da li ga taj narod ljubi ili ne. Za njega ni sućut, ni pravda nisu izvori milosrđa nego beskrajna ljubav prema čovjeku u svoj njegovoj slabosti.³⁰

Da bi pokazala do koje mjere Bog ljubi čovjeka i kako ga ljubi, Biblija Starog zavjeta pridaje Bogu posve ljudske osobine. Poput čovjeka, Bog ima tijelo kojim hoda ovim svijetom i čula putem kojih komunicira s čovjekom kao sa sebi ravnim. Bog dolazi čovjeku u susret, blaguje s njim, služi ga, razgovara i suosjeća s čovjekom, gleda ga i dodiruje ... Zato je njegova milosrdna ljubav prema čovjeku prikazana slikovito, ali na izvorno ljudski način, kao neizreciva nježnost.

Bog nosi čovjeka u svome krilu kao što doji-lja nosi dojenče (Br 11,11–13), nad njega se saginje i daje mu jesti (Hoš 11,4), radi njega mu je srce uznemireno i vrije mu sva utroba (Hoš 11,8–9), u dlanove ga je svoje urezao samo da ga ne bi zaboravio (Iz 49,15–16). U toj ljubavi Bog se nikada ne umara i ne sustaje (Iz 40,28) bez prestanka živo misli na čovjeka i srce mu za njim dršće od nježne samilosti (Jer 31,20). Uho nijedno nije čulo niti je oko vidjelo da bi netko tako nešto učinio onima koji su se na jedanput iznevjerili njegovoj ljubavi (Iz 64,3).

Već Stari zavjet pokazuje da kao što Božja ljubav daleko nadilazi ljudsku ljubav tako i nježnost putem koje se ta ljubav izvodi, daleko nadilazi ljudsku nježnost. Bog nije čovjek iako je čovjek stvoren na njegovu sliku. Njegova je nježnost, kako ju pokazuje Stari zavjet božanska i ima sve atribute Božje. Da ta starozavjetna slika nije nimalo slučajna, pokazuje Novi zavjet.

Isus utjelovljenje Božje nježnosti

Preko ljudske stvarnosti, najljudskije stvarnosti čovjekova života – preko nježnosti – Bog vodi čovjeka malo po malo k jednom licu koje nikome i ničemu ne nalikuje, prema licu Isusovom³¹ na kojem se odražava sva Njegova nježnost. Ta Božja nježnost u Isusu Kristu ne sliči ničemu što bi se moglo zamisliti. Ona je čisti dar, objava Oca milosrđa, vrhunac te objave, a objavljuje se kroz ljudsku nježnost Sina Božjega. To je to otajstvo nježnosti – misterij Božjega milosrđa. Taj isti Bog koji se čovjekoliko prikazuje u Starom zavjetu kao onaj koji stvara svijet i čini nezamisliva čudesa da bi čovjeka izbavio iz njegovih nevolja, sada silazi u utrobu jedne žene i čini je majkom svoga Sina. Kao ljudski zametak raste pod njezinim srcem sve dok ne ugleda svijet kao novorođenče. On – silan i jak, pravedan i uzvišeni Bog postaje malo dijete, bespomoćno i slabo, posve upućeno na nježnost i brigu svojih zaštitnika, Josipa i Marije. Potreban nježne ljubavi, daje se hraniti, prati, previjati, daje se ljubiti, grliti i milovati kao i svako malo dijete. Prolazi prve korake ljudskog života, učeći ih od Josipa i Marije. Dijeli sudbinu svih ljudi.

Baš tu, u tom otajstvu utjelovljenje Sina Božjega događa se i utjelovljenje Božje nježnosti u ljudsku nježnost. Bog postaje čovjekom i Njegova nježnost postaje ljudskom nježnošću. Ta će nježnost omogućiti čovjeku da u susretima s njom, na sebi vlastit tjelesan način, iskusi svu dubinu i širinu milosrdne ljubavi što je Bog ima za njega. Još više od toga, omogućit će mu žrtvom svoga vlastitog života da i sam postane nježan na božanski način, onako kako je to bio Isus, Sin Božji koji se iz neizrecive nježnosti za njega predao.

Kad Lukino evanđelje govori o „utrobi milosrđa“ (Lk 1,78) iz koje će ljude pohoditi sam Sin Božji, ne radi li se tu o Božjoj nježnosti koja se boji da je čovjek neće prepoznati, pa se tako jasno objavljuje?³² I nije li cijela prva

30 Usp. Isto, str. 13.

31 Usp. Isto, str. 44.

32 Usp. Isto, str. 13.

glava Lukina evanđelja djetinjstva zapravo hvalospjev toj Božjoj nježnosti – njegovom milosrđu? Evanđelist Luka se cijelim svojim evanđeljem pokazuje u Novom zavjetu kao osoba vrlo osjetljiva za taj središnji misterij otkupljenja.

Odrasli Isus Krist koji počinje svoje javno djelovanje pokazuje se u Lukinom evanđelju kao živo utjelovljenje milosrđa. On je onaj koji ga daje u izobilju svima oko sebe, ali čezne ga i primati... On je čovjek kao i svaki drugi, a ipak različit od svih ljudi jer je Sin Božji. Njegovo tijelo i njegova čula stavljena su u službu milosrdne ljubavi i objavljuju Oca milosrđa. Njegovi dodiri, pogledi i riječi, njegov sluh i njegovo suosjećanje imaju za glavnu svrhu zacijeliti čovjekovu ranu, zaviti je te probuditi u čovjeku čežnju i ljubav za Bogom. Isus je u tome bio neumoran. Cijelo njegovo tijelo, sva njegova čula otvorila su se i oslobodila svoj sadržaj. Postala su kanali prolaza božanske ljubavi i kaleži natprirodnog iz kojih ljudi taže svoju prirodenu žeđ.³³

Isus nije samo djelovao nego i govorio. Riječju, a ne samo djelom, odgajao je ljude za nježnost. Luka ga u svom evanđelju prikazuje kao velikog odgojitelja za nježnost. Neumorno je poučavao svoje učenike sve dok svojim vlastitim životom – mukom i smrću – nije posvjedočio svoje riječi. Dao se je razapeti u ruke onih kojima je pružao samo ljubav. Predao se je u ruke mržnje iz ljubavi prema Ocu i ljudima, one iste ljubavi zbog koje je došao na svijet, i tako pokazao u čemu je ljubav najjača. Predanje za život drugoga iz ljubavi prema njemu, prihvaćanje vlastite slabosti i ulaganje svoga života i svoje snage u slabost drugoga, dva su čuda te ljubavi.

Negdje na početku povijesti spasenja, biblijski je Bog bio duboko ranjen zlom što ga je čovjek počinio. Da bi uništio to zlo, suočio ga je sa izranjenim licem svoga vlastitog Sina. Isus Krist otkupio je cijelog čovjeka, sav ljudski život, pa i ljudsku nježnost. Između njega i Oca, između njega i ljudi, postojao je odnos nježnosti koji se ne može ni s čim usporediti. Nakon njegova uskrsnuća i uzašašća Ocu, učenici su primili silu te nježnosti i postali sposobni da njezinu snagu žive i pronose među svim ljudi-

ma. Time je postalo moguće da ljudska nježnost, otkupljena i preobražena Božjom nježnošću spašava svijet te da Isusovi učenici žive njezino otajstvo u svako vrijeme ljudske povijesti.

TIJELO KAO POSREDNIK NJEŽNOSTI

Govor o nježnosti nužno predpostavlja i u sebi uključuje govor o tijelu jer se nježnost izvodi i kroz tijelo i izražava u svoj njegovoj cjelovitosti. To je toliko neodvojivo da se može reći da nema nježnosti bez tijela kroz koje se ona može ispoljiti i davati i tijela koje ju može primiti i iskusiti.

Nježnost i poimanje tijela

Govor o Božjoj nježnosti u sebi uključuje i govor o biblijskom poimanju tijela koji u velikoj mjeri rasvjetljuje otajstvo Isusove nježnosti prema Ocu i prema ljudima. Promatrajući tu sliku tijela u Bibliji postaje jasno da ona u sebi nosi stanovitu evoluciju, dinamizam rasta, te da svoje puno dovršenje nalazi u Isusu Kristu. Ovdje bih željela naznačiti samo glavne obrise te slike kako se oni pokazuju na počecima te ukazati na kontinuitet njezina razvoja kako bi se slika Isusova u slijedećim poglavljima ukazala kao izvorno biblijski ukorijenjena slika tijela.³⁴

Danas je tijelo predmet proučavanja najrazličitijih grana znanosti. Govor o tijelu je mnogolik jer je i samo tijelo mnogoznačna i neiscrpna zbilja.³⁵ Sve više i više otkriva se jedinstvo čov-

³³ Usp. Isto, str. 17.

³⁴ U ovom poglavlju nemam namjeru govoriti o grčkoj antropologiji koja je izvršila velik utjecaj, kako na židovsku tako i na kršćansku misao, a čiji je dualizam postao temelj za zapadnu antropologiju i za omalovažavajući stav prema tijelu u tradicionalnom kršćanstvu. Također neću ukazati na negativan utjecaj obzirom na vrednovanje ljudskog tijela što su ga izvršili neki Pavlovi tekstovi i drugi najmlađi tekstovi Novog zavjeta. Ovdje se želim zadržati samo na vezi koja postoji između novozavjetne slike Isusa Krista i antropološke slike koja se otkriva u najstarijim slojevima biblijske tradicije.

³⁵ Usp. A. VERGOTE: „Tijelo“, „Svesci“, br. 37, KS, Zagreb 1980., str. 13.

jeka kojemu je tijelo i središte i predmet i pokretačka snaga, a suvremena antropološka misao ističe sav značaj pozitivnog vrednovanja tog jedinstva. U tome se u velikoj mjeri približuje antropologiji starih biblijskih tradicija u kojoj se razotkrivaju počeci biblijske teologije tijela.

U tim najstarijim slojevima osoba se pojavljuje više kao „tijelo s udahnutom dušom“ (Post 2,7) negoli kao „utjelovljena duša“ kako ju se počelo kasnije promatrati.³⁶ Najstarija antropologija Starog zavjeta ne poznaje izraz koji odgovara našem izrazu „tijelo“. Ona poznaje izraz *qwiyyah* koji joj služi za označavanje tijela, osobe, anđela ili leša.³⁷ Drugi opći izraz za tijelo jest *basar* koji označuje cijelu tjelesnost, a posebno meki i sočni dio tijela ljudi i životinja.³⁸

„U grubim crtama, ljudska se osoba tu pojavljuje kao tijelo pokriveno mesom i kožom, koje je uspravno zbog skele od kostiju i tetiva, a snažno ga natapa krv, pokreće *nefesh*, vodi srce kao sjedište osjećaja i odluka, te jača duh.“³⁹ Ljudska osoba kao *basar* jest tjelesna cjelokupnost koja nije u sebi zatvorena cjelina, sazdana od mnogo dijelova, nego prije svega život koji je stvoren i stavljen u suodnose sa ljudskom zajednicom u kojoj se rađa, s prirodom u kojoj živi i radi i s Bogom od kojega je i pred kojega pozvan.⁴⁰ Tijelo se tu ne shvaća kao granica nego kao osoba – čitav čovjek koji ostvaruje i izražava svoju povezanost s Bogom, prirodom i društvom kroz odnos ili relaciju.⁴¹ Duša (*nefesh*) i tijelo (*basar*) čine dvojni izraz za cjelokupnost osobe. I jedan i drugi termin označuje cijelog čovjeka, osobu u cjelini (Ps 63,1). Tijelo se tu ne promatra kao nešto negativno što ograničuje i ponizuje duh već uvijek kao izraz cijele ljudske osobe koja se u biblijskim tekstovima „javlja uvijek kao izvan sebe same, reljefno postavljena sa svim svojim dijelovima, u iščekivanju susreta s drugima, sve do svojih unutrašnjih organa – srca, bubrega.“⁴² To se može uočiti na različitim primjerima.

Knjiga Postanka u jahvističkom izvještaju o stvaranju čovjeka slikovito kaže da: „Jahve, Bog napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša“ (Post 2,7). U drugom, mla-

dem izvještaju, reći će; „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih“ (Post 1,27). Jahvist gotovo pola stoljeća ranije misli isto što i njegov mlađi brat, pisac svećeničke predaje, ali donosi to na sebi karakterističan način: Čovjek je djelo Božje i kao takav potpuno je o Bogu ovisan. No u isto vrijeme tako je intimno s Bogom povezan da bez Njega ne može imati ni oblika ni života. Jahvista naglašava da se čovjek sastoji od tvari: zemlje i daha Božjeg...⁴³ Njegov je pogled na ljudsko tijelo posve realističan i neposredan. U svojem izvještaju, ljudsko tijelo opisuje i opjevava bez stida. Ono je bez sumnje mjesto susreta u kojem se prepoznaju spolovi, ali i mjesto prisutnosti Božje – daha Božjega. Pisac svećeničke predaje tu će dimenziju posebno istaknuti. Čovjek je slika Božja utoliko ukoliko je Bog u njemu prisutan.

Taj isti neposredni i realistični pogled na ljudsko tijelo tako karakterističan za jahvistu, susreće se i u psalmu 139 u kojem se psalmista čudi oblikovanosti svoga tijela, svjestan da je to Božje djelo. Otkriva da Bog poznaje i proniče čovjekovu tjelesnost temeljito, u svim njezinim detaljima.⁴⁴ Psalmista na pjesnički način opisuje postanak čovjeka u dubini zemlje – u majčinu krilu (Post 2,7).

Jer ti si moje stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu. Hvala ti što sam stvoren tako čudesno, što su djela tvoja predivna. Dušu moju, do dna si poznavao, kosti moje ne bjehu ti sakrite dok nastajah u tajnosti, otkan u dubini zemlje (Ps 139, 13–15).

Na interesantan način, vrlo pomno opisano, susreće se čuđenje nad vlastitim postankom u

36 F. L. MARTINEZ: „Biblijska slika tijela“, „Svesci“, br. 42, KS, Zagreb, 1981., str. 45.

37 Usp. Isto, str. 45.

38 Usp. Isto, str. 45.

39 Isto, str. 45.

40 Usp. Isto, str. 45.

41 Usp. Isto, str. 45.

42 Isto, str. 46.

43 Usp. D. RENHOEVEL: „Mali komentari Biblije – Stari zavjet – Prapovijest“, KS, Zagreb, 1988., str. 54.

44 Usp. F. L. MARTINEZ, nav. dj., str. 46.

knjizi Jobovoj (Job 10,10–12), gdje se pokušava opisati ljudski zametak u svom nastajanju:⁴⁵

Nisi li me kao mlijeko ulio i učinio da se ko sir zgrušam? Kožom si me i mesom odjenuo, kostima si me opleo i žilama. S milošću si mi život darovao, brižljivo si nad mojim bdio dahom... (Job 10,10–12).

Vrhunac toga neposrednog gledanja na ljudsko tijelo jest Pjesma nad pjesmama (7,1–6) u kojoj autor detaljno opisuje tijelo ljubljene žene, gledajući je cijelu kao utjelovljenje prirodne ljepote.⁴⁶ Svojim zanosnim i strastvenim pjevom doziva u sjećanje jahvistički izvještaj o stvaranju žene iz rebra čovjekova, u kojem je čovjek, prepoznavši sebe u ženi, zanosno uskliknuo: „Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega“ (Post 2,22–23). Taj je usklik do krajnjih granica obogaćen u Pjesmi nad pjesmama koja je pravi himan čovjekovim čulima.

Pogled na tijelo koji se može susresti na ovim i drugim mjestima u Bibliji, nije agresivan pogled sukobljenih suprotnosti, nego pogled milosrdan i pun suosjećanja. „U kontekstu najstarijih biblijskih tradicija to je pogled koji uvijek sudjeluje u milosrdnom i srdačnom karakteru božanskog pogleda.“⁴⁷ Pogled je to koji poznaje slabost i krhkost našeg ljudskog stanja te se zato stalno usmjeruje prema Bogu od kojega dolazi snaga. Tako se ta slabost na poseban način očituje baš u ljudskom tijelu, kroz umor, bolest i brige, ipak je čovjek slab i krhak u svojoj cjelokupnosti, a ne samo u svojem tijelu.⁴⁸ U tom stanju, čovjek se okreće prema Bogu i moli ga za snagu jer susret s Njim osnažuje cijelu njegovu osobu (Ps 16,9; 63,2).

Čula u službi nježnosti

Govoreći o tijelu, Biblija posebno ističe čula i njihove funkcije; do te mjere da je gotovo sklona njihovoj personifikaciji ne bi li što više istakla nezamjenjivu ulogu koju imaju u komunikaciji. Izraz lica, pogled oka, riječ usta, osluh uha, miris tijela i prinosa, dodir i pokret ruke ili noge imaju prvenstveni značaj kad je riječ o komunikaciji čovjeka i Boga.

Biblija govori o *Božjem licu*. Njezin čovjek neprestano traži to lice i upućuje Bogu molitvu:

„Tražite Jahvu i njegovu snagu, tražite svagda njegovo lice!“ (Ps 105,4). Konačno i sretno stanje čovječanstva označuje se kao gledanje Boga licem u lice (1 Kor 13,12). Biblija posvećuje puno pažnje Božjem i *ljudskom licu* i povezuje ga sa srcem.

„Kao što se u vodi različito odražava lice od lica, tako i u srcu čovjek od čovjeka“ (Izr 27,19). Zrcalo vode odražava paradoks ljudskog lica; ono je u osobi ono što vidi i ono što se vidi; stati licem u lice u susretu s ljudima znamen je i poticaj za unutarnje prepoznavanje srca.⁴⁹ Lice je zrcalo srca i u njemu se održava čovjekova nutrina. Čitati lice odnosno srce može jedino Bog.⁵⁰

Za *Božje oko*, Biblija veli da *počiva* na sinovima ljudskim. To je oko koje „nije klin zabijen u čovjekov zatiljak, niti bič nad njegovim putem. Ono počiva kao što počiva slikarevo oko nad platnom i očevo na sinovima. Oko je to koje počiva, prati i potiče rast...“⁵¹ i želi vidjeti da je dobro sve ono što je stvorilo (Post 1,31). I čovjek je pozvan da pusti svoje oko počivati poput Božjega, nad životom i smrću. Ta stvoren je na sliku Božju.⁵² „Ljudsko oko u Bibliji uprto je u Božje oko, s nadom i povjerenjem, iščekivanjem i čežnjom.“⁵³ Ono doziva Božje oko i odziva se na njegov pogled.

U biblijskom pogledu na ljudsko tijelo, svoje mjesto imaju i *usta*, odnosno *usne* koje izgovaraju riječ i iz kojih teče ljudski i Božji govor. One i jesu riječ u rađanju (Job 16,5).

Otvori Gospodine, usne moje i usta će moja navještati hvalu tvoju (Ps 51,17).

Za razliku od jezika kao aktivnog organa koji služi za govorenje, usne očekuju da budu otvo-

45 Usp. Isto, str. 46.

46 Usp. Isto, str. 46.

47 Isto, str. 46.

48 Isto, str. 47.

49 Usp. XAVIER LEON-DUFOUR: „Rječnik biblijske teologije“, KS, Zagreb, 1980., str. 491.

50 Usp. Isto, str. 491.

51 I. GOLUB: „Čežnja za licem ili kako do radosti“, KS, Zagreb, 1988., str. 157.

52 Usp. Isto, str. 157.

53 Isto, str. 157.

rene pa da izraze ono što je u dubini srca.⁵⁴ U tom smislu i usne su povezane sa srcem jer mu služe i otkrivaju njegovu kakvoću. Starozavjetna Biblija reći će da čovjek ne živi samo o kruhu nego o svemu onome što izlazi iz usta Gospodinovih (Pnz 8,3). Isto ponavlja i Novi zavjet (Mt 4,4). Čovjek živi od Božje riječi jednako kao od kruha ... Potreban je jednoga i drugoga.⁵⁵

U Psalmima i drugim knjigama, slikovito se pokazuje kako Bog priklanja i poklanja čovjeku svoje uho. Bog je to koji sluša čovjeka i koji ima uho za njegove potrebe.⁵⁶ Ali i čovjek je pozvan da sluša Boga. Čuj Izraele! – ponavlja pobožni Izraelac svakog dana u težnji da ga prožme volja njegova Boga (Pnz 6,4). Prema iskonskom značenju, slušati riječ Božju ne znači samo pažljivo je slušati nego i otvoriti joj svoje srce i izvršiti je.⁵⁷ U Bibliji su uho i srce nerazdruživo povezani. Uho je čulo kojim srce zapravo sluša.⁵⁸

O *nosu* Biblija govori kao o izrazu ljepote, ali i čulu mirisanja. Nosom se diše i miriše. Govoreći o stvaranju čovjeka, knjiga Postanka veli da je Bog u nosnice čovjekove udahnuo dah života (Post 2,7). Kasnije će progovoriti i o opojnom mirisu čovjekova tijela i odijela (Post 27,27 i Pj 4,10–11; 4,16).⁵⁹ Izrael se mnogo služi miomirisima i oni su mu za život važni jednako kao jelo i piće. Značenje im je dvojako; u društvenom životu očituju radost i izražavaju prisnost među osobama, a u bogoslužju simboliziraju prinos i hvalu.⁶⁰ Tako i mirisi diraju srce i povezani su s njim.

Govor o *dodiru* vezan je uz govor o *ruci* i *nozi*. Biblija govori o *Božjoj ruci* koja je stvorila nebo i zemlju (Iz 66,2), uzela svoj narod „za ruku“ (Jer 31,32) i u dlanove ga svoje urezala (Iz 49,16). Govori o Bogu kao o nježnome, a o njegovoj ruci kao o pažljivoj ruci.⁶¹ No progovara i o *ljudskoj ruci*... Čovjekova ruka također je povezana sa srcem. Ona ispunjava namisli srca. Rukom čovjek očituje svoje srce. U tom smislu Isusova ruka je bila osobito rječita.⁶²

Kad Biblija govori o *nogama*, spominje ih kao sredstvo kretanja te kao jedan dio čovjekove ljepote, često na simboličan način. I one su povezane sa srcem. Nogama srce hoda kroz ovaj

svijet i donosi bilo mir bilo nemir, bilo spasenje bilo propast (Iz 52,7). Stoga su noge lijepe i dostojne poklonstva ako donose radost spasenja.

Sva čovjekova čula stječu se u *srcu*. Srce je izvor cjelokupnog života ljudske osobe, mjesto opredjeljenja, nepisana zakona i otajstvenog Božjeg djelovanja.⁶³ Kroz čovjekova čula, ono ima pristup u vanjski svijet. U Starom zavjetu, kao i u Novom zavjetu srce je mjesto u kojem čovjek susreće Boga, susretom koji postaje potpuno djelotvoran u ljudskom srcu Sina Božjega.⁶⁴ Tako se baš u srcu dovršava SZ-na slika tijela kako ju je naslikala izvorna biblijska antropologija. No ona svoju puninu – svoje životno utjelovljenje nalazi u Isusu Kristu, Sinu Božjemu.

Stari je zavjet govorio o tijelu u slikama, na mnogo mjesta i na mnogo načina, ali je njegov govor ostajao samo slika – predložak zbilje. Novi je zavjet podario život toj slici: Biblijska slika tijela oživjela je utjelovljenjem Isusa Krista, Sina Božjega i postala je ljudima vidljiva na sebi svojstven, tjelesan način.

Isus Krist – Riječ koja je tijelom postala – približio se ljudima na tjelesan način. Učinio je to posve ljudski, tako da ga je čovjek mogao gledati, slušati, dodirivati, razgovarati s njim, suosjećati s njim i voljeti ga na posve ljudski način, a ipak svjestan da je to Bog sam koji je u njemu zakoračio svijetom. Približio se ljudima tako da su u njemu mogli prepoznati tijelo čiju su objavljenu sliku već nosili u sebi kao baštinu. U kojoj mjeri se ta slika podudara sa slikom Isusa Krista, otkriva portret Isusov u evanđeljima.

54 LEON-DUFOUR, nav. dj., str. 1400.

55 GOLUB, nav. dj., str. 158.

56 Usp. Isto., str. 161.

57 Usp. LEON-DUFOUR, nav. dj., str. 172.

58 GOLUB, nav. dj., str. 161.

59 Usp. Isto, str. 164.

60 Usp. XAVIER LEON-DUFOUR, nav. dj., str. 553.

61 GOLUB, nav. dj., str. 166.

62 Usp. Isto, str. 166. i 167.

63 Usp. LEON-DUFOUR, nav. dj., str. 1253.

64 Usp. Isto, str. 1253.

U Isusu Kristu Bog je sam sebi, uzeo ljudsko *lice* u kojem se pokazalo lice koje „nitko nikada nije vidio“ (Iv 1,18). Bilo je to prvo lice novorođenčeta, onda lice dječaka i mladića, lice odraslog čovjeka te napokon lice žrtve. To je bilo ljudsko lice, izrugano i izranjeno lice, ali ujedno i otisak same Božje biti (Heb 1,3). Na njemu se je u čitavoj skali izraza ocrtała ljubav i čežnja za čovjekom, prisutna u srcu Sina Božjega.

U Isusu Kristu Bog je sebi podao i *oči* da kroz njih promatra svijet te da njihovim pogledom proniče srca ljudska. Bile su to oči u čijem su se pogledu razotkrivale tajne i sabirale čežnje. Zagrijavale su dalje nego što im je dopirao sjaj, bistrile su obzore svoga bližnjega, bdjele i iza spuštenih vjeđa,⁶⁵ te počivale na čovjeku s povjerenjem i čežnjom.

U Isusu Kristu Bog je sebi podao i *usta* kako bi mogao razgovarati s čovjekom usta u usta. Božja usta postala su u Isusu ljudska usta. Izrekla su riječi koje krijepe, zasvjetljuju u pomračenju, podižu u potištenosti, smućuju u jasnoći, uznemiruju u sigurnosti i potiču uvijek na život.⁶⁶ Izrekla su riječi koje iscjeljuju u tjeskobi i neizvjesnosti: „ne boj se ... oprošteno ti je ... ni ja te ne osuđujem ... idi u miru ...“; ali i riječi koje utažuju žeđ za ljubavlju: „veće ljubavi nitko nema od ove; da tko život svoj položi za svoje prijatelje ... vi ste prijatelji moji ... Kao što je Otac ljubio mene, tako sam i ja ljubio vas ...“

U Isusu Kristu Bog je priklonio i poklonio svoje *uho* čovjeku kako bi mogao slušati i osluškivati što mu to čovjek ima reći. Otvorio je svoje uho u ljudskom uhu svoga Sina kako bi čovjek mogao iskusiti do koje mjere Bog razumije i ima sluha za njegove potrebe; do koje mjere je osjetljiv za čovjekovu riječ.

U Isusu Kristu Bog je pružio svoju ljudsku *ruku* prema čovjeku i dodirnuo ga; svojim korakom hodao je čovjeku ususret prateći ga na njegovim putevima. Uskrsli Isus zabezeknutim učenicima koji misle da im se ukazao duh, upućuje poziv: „Pogledajte moje ruke i moje noge: ja sam, ja glavom. Opipajte me i ustanovite! Duh nema mesa i kostiju kao što vidite da ih ja imam.“ Kada je to rekao, pokazao im je ruke i noge (Lk 24,39–40).

Čovjeku koji je molio Boga da mu otkrije svoje lice, utjelovljena riječ očitovala je svoje *srce* kao središte svoga cjelokupnog duhovnog života. Jer, srce tu ne označuje prvotno mišić nego sačinjava nutrinu Isusova bića, izražava njegov duboki „ja“, otkriva njegovu psihologiju i najintimnija raspoloženja.⁶⁷ Srce je to koje ljubi i suosjeća sa svim ranama čovjekovim, sa svom njegovom slabošću i otkriva se, bez pridržaja, u svim spomenutim čulima.

Gledajući izvornu biblijsku misao, može se primjetiti da ona ljudsku osobu objavljuje kao oduhovljeno tijelo koje putem svojih čula sa središtem u srcu kao čulu svih čula, komunicira sa svijetom i s Bogom na najneposredniji mogući način. Slika toga tijela biva ostvarena u Isusu Kristu – utjelovljenoj riječi Božjoj – u kojem se na savršen način otkriva u punini čovjek kao slika Božja.

---

65 Usp. GOLUB, nav. dj., str. 156.

66 Usp. Isto, str. 158.

67 Usp. J. LADAME: „Srce Isusovo u suvremenom svijetu“, Zagreb, 1975, str. 40.